

Asia: VN/20785/2023

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi eräiden kansaneläkeindeksiin ja elinkustannusindeksiin sidottujen etuuksien ja rahamäärien indeksitarkistuksista vuosina 2024-2027 ja siihen liittyviksi laeiksi sekä lapsilisälain 7 §:n muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Pelastakaa Lapset ry lausunto hallituksen esityksestä laeiksi indeksitarkistuksista sekä sekä lapsilisälain 7 §:n muuttamisesta

Indeksitarkistukset 2024-2027

Esityksen mukaan eräitä etuuksia ja rahamääriä, jotka on sidottu kansaneläkeindeksiin tai elinkustannusindeksiin, ei tarkistettaisi siten kuin kansaneläkeindeksistä annetussa laissa säädetään tai elinkustannusindeksin muutosta vastaavasti vuosina 2024-2027. Tämän tavoitteena on julkisen talouden tasapainottaminen.

Inflaatio ja hintojen nousu ovat heikentäneet pienituloisten perheiden selviytymistä viime ja tämän vuoden aikana. Arvioidaan, että jopa 16 000 perhettä ja 30 000 lasta lisää on tippunut pienituloisuusrajan alle, eli köyhyyteen (2022 ja 2023 inflaatiosta johtuen/ Kela ja Itla: <https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/6774>). Näissä perheissä toimeentulo on todella vaikeaa ja useat perheet ovat joutuneet turvautumaan järjestöjen ja seurakuntien sekä ruoka-avun puoleen, koska elinkustannukset ovat nousseet, mutta sosiaaliturvaetuudet eivät.

Marinin hallituksen aikana tehtiin päätöksiä väliaikaisista korotuksista sosiaalietuuksiin vuoden 2023 ajaksi. Näiden korotusten ja indeksitarkistuksien poistuessa 1.1.2024 alkaen, heikentyy huomattavasti sosiaalietuuksien varassa elävien ostovoima ja heikoimmassa asemassa olevien

perheiden toimeentulo ja hyvinvointi ovat vaarassa. Inflaatio ei vielä ole tasaantunut riittävästi eikä elinkustannusten taso tule laskemaan niin paljon, että sosiaaliturvaetuuksien taso olisi elämiseen riittävä.

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea on lausunut Suomelle viimeksi helmikuussa 2023, että Suomen sosiaaliturvan perusturva on liian matala (<https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/sosiaalisten-oikeuksien-komitealta-ratkaisu-suomen-sosiaaliturvan-tasosta>). YK:n lapsen oikeuksien komitea on kesäkuussa 2023 kehottanut Suomea välttämään sosiaaliturvaleikkauksia, jotka kohdentuvat eriarvoisessa ja köyhässä elämäntilanteessa oleviin lapsiin ja lapsiperheisiin (https://um.fi/documents/35732/0/CRC_C_FIN_CO_5-6_52903_E+%283%29.pdf/9f19613d-5f18-4e33-cd8f-e06e60a5f1c1?t=1685706415853).

Suomi on sitoutunut Eu:n velvoitteisiin köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentämiseen vuoteen 2030 - mennessä. Lapsiperheköyhyyttä tulisi vähentää 30 000 lapsen verran. STM on tehnyt tähän Suomelle suunnitelman (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164364>). Lisäksi kansallisen Lapsistrategian (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162864> ja siihen sisältyvän Eu tasaisen Lapsitakuun (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164025>) sitoumuksen sisältöinä on lapsen edun ensisijaisuuden huomiointi kaikessa päätöksenteossa ja eriarvoisuuden vähentäminen.

Lapsistrategian seurantakertomuksessa tulevalle hallituskaudelle esitetään toimiksi mm. kokonaisarvion laatimista lasten perusturvasta sekä lasten yhdenvertaisuuden turvaamista mm. lapsitakuun toimien avulla (https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164767/VN_2023_23.pdf?sequence=12).

Sosiaaliturvakomitea on työstänyt sosiaaliturvauudistusta edellisellä hallituskaudella ja uudistustyötä jatketaan 2027 saakka. Komitean suosituksissa lapsiperheisiin liittyen esitetään nimenomaan lapsilisäjärjestelmän kehittämistä sekä lapsiperheköyhyyden ehkäisemistä (<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164687>).

Hallituksen esityksen toimenpiteet indeksitarkistusten poistamisesta 2023-2027 eivät noudata näiden suositusten, kehotusten ja sitoumusten linjaa, joilla turvataan lapsen oikeudet Suomessa. Hallituksen esittämien toimien yhteisvaikutuksena lapsiperheköyhyyden arvioidaan lisääntyvän jopa 12 000 lapsella (<https://www.soste.fi/uutiset/sosten-laskelmat-nain-sosiaaliturvan-kumuloituvat-leikkaukset-vaikuttavat-kateen-jaaviin-tuloihin-koyhyys-lisaantyy/>). Indeksitarkistusten poistaminen heikentää kaikkien lapsiperheiden arkea, mutta erityisesti se koskettaa lapsiperheköyhyydessä eläviä lapsia.

Hallituksen esityksessä todetaan (s.21), että useampaa etuutta ja pitkäaikaisesti etuuksia saavissa talouksissa indeksitarkistusten poistaminen kertautuu ajan myötä. Tämä tarkoittaa näiden heikossa asemassa olevien perheiden tilanteen kurjistumista entisestään tulevaisuudessa. Lisäksi todetaan, että käytännössä vaikutukset ovat vähäiset, koska toimeentulon heikennys korvataan toimeentulotuessa. Tämän kaltainen säästötoimi lisää toimeentulotuen tarvetta ja puolestaan sen kustannuksia valtiolle.

Sopeuttamistoimet eivät saa lisätä eriarvoisuutta ja heikentää jo valmiiksi vaikeassa asemassa olevien perheiden tilannetta. Aikaisempien selvitysten tulokset ja kansainväliset sitoumukset on huomioitava sopeuttamistoimen suunnittelussa sekä tehtävä sellaista talouspolitiikkaa, jolla on pitkäaikaiset säästövaikutukset.

Lapsilisäkorotukset

Lapsiperheiden tukemiseksi esitetään muutettavaksi lapsilisälakia korottamalla 4. ja 5. sekä sitä useamman lapsen lapsilisää, lapsilisän yksinhuoltajakorotusta sekä alle kolmivuotiaiden lasten lapsilisää.

Hallituksen esittämä toimi on kannatettava. Kaikkein suurimmassa köyhyysriskissä ovat nimenomaan yhden vanhemman perheet, monilapsiset perheet ja pienten lasten perheet.

Lapsilisän korottaminen vain näiden tiettyjen ryhmien osalta ei kuitenkaan ole yhdenvertainen toimi, eikä myöskään kovin tehokas toimi lapsiperheköyhyyden ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Itlan esittämässä mallissa (<https://itla.fi/itlan-lapsilisamallissa-lapsilisaa-saavat-myos-17-vuotiaat/>) vertaillaan monia eri tapoja toteuttaa lapsilisäjärjestelmän uudistusta ja tulisi tarkastella lapsilisäjärjestelmää kokonaisuutena eikä vain pyrkiä tiettyjen korotusosien kautta helpottamaan tilannetta.

Lapsilisäjärjestelmää tulisi kehittää lapsilähtöisesti, kohdentaen lapsilisän maksatusta suoraan lapsille, huomioimalla paremmin monimuotoiset perhetilanteet (esim. lapsilisän jakaminen) sekä tarkastella lapsilisän suhdetta toimeentulotukeen vaikuttavana tulona. Näillä muutoksilla voidaan helpottaa huomattavasti enemmän perheiden toimeentuloa ja myös vähentää lapsiperheköyhyyttä.

Lapsilisän taso on myös jäänyt aivan liian matalalle, koska sitä ei ole sidottu indeksiin. Tämä on merkittävä puute ja heikentää huomattavasti lapsiperheiden toimeentuloa, erityisesti korkean inflaation aikana. Lapsilisän teho lapsettomien ja lapsiperheiden toimeentulon tasaamisen välineenä on heikentynyt, koska taso on jäänyt kauas nykyisestä hintatasosta. Hallituksen tulisi tarkastella ja

selvittää mahdollisuuksia sitoa lapsilisä indeksiin, jolloin se voisi toimia paremmin perheiden toimeentulon ja hyvinvoinnin tukena.

Hallituksen esittämässä sosiaaliturvaan kohdentuvissa leikkauksissa vaikutukset kohdentuvat kasautuvasti samoille perheille. Esimerkiksi Helsingissä asuva ja osa-aikaisesti työskentelevä yhden vanhemman perhe joutuu kohteeksi sekä asumistuen, työttömyysturvan että toimeentulotuen heikennyksiin. Nämä muutokset voivat olla satoja euroja, jolloin lapsilisän yksinhuoltajakorotus +10e/kk ei kompensoi toimeentulon selvää heikentymistä. Lisäksi, kun huomioidaan Marinin hallituksen tälle vuodelle tekemä määräaikainen korotus yksinhuoltajalisään, tulee vuoden 2024 alusta yhden vanhemman perheille käytännössä vain +5e korotus kuukaudessa.

Useiden leikkausten kohdentuminen kaikkein pienituloisimpiin ei ole hyvinvointivaltion mukaista politiikkaa eikä silloin toteuteta yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien periaatteita. Perhemyönteisyyden tavoittelu on näennäistä tilanteessa, jossa leikataan perheen elannosta suurempi osa kuin tukemalla annetaan.

Hallituksen esityksessä myös todetaan, että lapsivaikutukset voivat olla hankalammat tilanteessa, jossa esimerkiksi yhden vanhemman perheessä on yli 3-vuotiaita lapsia ja vanhemman etuuksista poistuvat indeksitarkistukset. Lisäksi todetaan, että ”toimeentulotukea saavissa perheissä lapsilisä huomioidaan tulona, joten toimeentulotukea saavien lasten perheet eivät hyödy lapsilisien korotuksista ja toisaalta perheen tuloista ja koosta riippuen kaikissa tilanteissa ei oikeutta toimeentulotukeen synny, vaan perheen käytettävissä olevat tulot laskevat” (s.30). Nämä lapsivaikutusten arvioinnit ovat jääneet huomiotta. Lapsilisäkorotukset ovat näennäisiä eivätkä kokonaisuutena tue perheiden hyvinvointia ja toimeentuloa. Myöskään kaikkein heikoimmassa asemassa olevien, toimeentulotuki asiakasperheiden, hyvinvointia ei tueta korotuksilla, koska ne mitätöityvät toimeentulotukea haettaessa.

Kaikkein eniten jalkoihin jäävät pienituloisten perheiden lapset, jotka eivät millään tavalla voi vaikuttaa perheensä toimeentuloon, ostovoimaan eivätkä inflaatioon tai maailman talouspolitiikkaan. Heillä on kuitenkin oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan perheessään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen pohjalta, johon valtio ja päätöksentekijät ovat sitoutuneet. Hallituksen esityksessä perustellaan toimia työllistymisen tukemisella ja että myös lapsiperheköyhyyttä voidaan vähentää parhaiten työllistymällä. Työllistymiseen tarvitaan myös tukea sosiaaliturvaetuksista, jotta poikkeuksellisesta elämäntilanteesta (työttömyys, sairastuminen, ero) voidaan ponnistaa hyvin voimavaroin takaisin työelämään.

Lapsivaikutusten arviointi lakimuutoksessa

Lapsivaikutusten arviointia on tehtävä lain valmistelussa. Valmistelussa on huomioitava monimuotoisten perheiden tilanteet ja pienituloisten perheiden lasten hyvinvointi. Lapsen

oikeuksien (etenkin artiklat 2, 18, 26 ja 27) toteutuminen tulee arvioida ja turvata oikeudet lain muutosten toteuttamisessa.

Lapsivaikutusten arviointia esitetään hallituksen esityksessä kokonaisvaltaisella tasolla. Lapsivaikutuksia ei esitetä nimenomaan lapsen oikeuksien näkökulmasta. Lapsen edun ensisijaisuuden tulisi kuitenkin ohjata päätöksentekoa. Lisäksi arvioiden tulokset tulee ottaa huomioon muutosten toteuttamisessa ja tarvittaessa harkita vaihtoehtoisia toimintamalleja. Vaikutusarviointien toteuttaminen on ihmisoikeuksiin perustuvaa, johon Suomen valtio on sitoutunut.

Lapsivaikutusten arviointi on myös tarkoituksenmukaista talouspolitiikkaa, sillä perusteellisten arviointien myötä saadaan selville, millaisia kustannuksia mahdolliset sopeuttamistoimet tuottavat säästöjen lisäksi. Sosiaaliturvan osalta on paljon tietoa siitä, että sosiaaliturvaleikkaukset aiheuttavat lisää kustannuksia mm. erikoissairaanhoidon ja lastensuojeluun (esim. Hiilamo et al. 2023: Kohortti 1997 tutkimus). Nämä on huomioitava ja siirryttävä toteuttamaan ennakoivaa ja lapsen edun ensisijaisuutta toteuttavaa politiikkaa ennemmin kuin kustannuksia pidemmälle ja vaativampiin palveluihin siirtävää politiikkaa.

Lausuntokierroksen jälkeen on toteutettava lausunnonantajien esittämiin puutteisiin kohdentuvaa vaikutusten arviointia, erityisesti lapsivaikutusten osalta ja muokattava esityksiä lapsen oikeudet turvaaviksi.

Lapsen oikeudet riittävään sosiaaliturvaan

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artiklassa 3 turvataan lapsen edun ensisijaisuuden huomiointi kaikessa päätöksenteossa. Artikla 18 turvaa valtion tuen vanhemmille heidän kasvatustehtävänsä. Artiklat 26 ja 27 puolestaan takaavat lapsille sosiaaliturvan ja riittävän elintason (<https://lapsiasia.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus>).

Hallituksen esityksessä on tarkisteltu kokonaisvaikutuksia ja myös lapsivaikutuksia. Tekstissä tuodaan esille, että muutoksella on vaikutuksia lapsen oikeuksiin mm. lapsilisäkorotusten toimeentuloa tukeva vaikutus. Lapsiin kohdistuvista negatiivista vaikutuksista on mainittu ja niitä on esitelty myös laskelmissa, mutta näitä ei huomioida riittävästi toimenpiteissä. Lapsivaikutukset ovat huomattavasti laajempia ja moninaisempia, kuin mitä hallituksen esityksessä mainitaan. Lausuntokierroksen huomioida tulee käsitellä tarkoin. Lapsivaikutusten arvioinnin pohjalta tulee tehdä muutoksia esitykseen ja huomioida lapsen oikeudet lain valmistelussa.

Pelastakaa Lapset ry korostaa lausunnossaan

Muutos heikentää lasten hyvinvointia ja lapsen oikeuksien artiklan 18 mukainen valtion tuki vanhempien kasvatustehtävään vähenee ja artiklan 26 mukainen lapsen oikeus sosiaaliturvaan heikentyy indeksitarkistusten poistamisen myötä. Lapsilisäkorotukset tuovat hieman lisäturvaa lapsiperheköyhyysriskissä oleviin perheisiin, mutta sosiaaliturvan kokonaismuutokset kohdentuvat ja kasaantuvat perheisiin niin, että korotusten tuoma helpotus mitätöityy. Lapsiperheköyhyys lisääntyy ja valtion toimeentulotuen kustannukset kasvavat.

Lapsivaikutusten arviointi on tehtävä perusteellisesti ennen lain valmistelua. Valmistelussa on huomioitava erityisesti perheiden monimuotoiset tilanteet ja pienituloiset perheet, joiden toimeentulossa lapsilisän ja indeksitarkistusten merkitys on huomattava. Lapsen oikeuksien (artiklat 3, 18, 26 ja 27) toteutuminen tulee myös arvioida valmistelussa ja turvata oikeudet lain muutosten toteuttamisessa. Kireä valmisteluaikataulu ei ole hyvän hallintotavan mukaista.

Jotta Suomessa toimittaisiin jatkossa lapsenoikeusperustaisesti, on tehtävä huolellista päätösten valmistelun ja niiden toimeenpanon ja seurannan lapsivaikutusten arviointia. Tähän asti lapsivaikutusten arviointi ei ole ollut säännönmukaista, arviointeja on tehty kiireellä ja liian vähäisin valmisteluin. Arviointien vaikutus itse lainsäädäntötyöhön on jäänyt heikoksi. Lapsistrategiatyössä on laadittu erilaisia ohjeistuksia lapsivaikutusten arviointiin. Lapsen edun ensisijaisuutta tulisi vahvistaa kaikessa lapsia koskevassa ja heihin vaikuttavassa lainsäädännössä.

Vinberg Johanna
Pelastakaa Lapset ry - Lapsiperheköyhyys asiantuntija